

Ad fontes

Antikkvitenskap,
kildebehandling og metode

Annen og revidert utgave

Jon W. Iddeng
redaktør

**Tid og
Tanke**

Unipub forlag – Oslo Academic Press
2007

© Unipub forlag – Oslo Academic Press
and the Editorial staff of Tid & tanke, 2007

ISSN 0809-0505
ISBN 978-82-7477-277-9

Tid & tanke
Publication Series of History, IAKH

Main editor:
Alf Johansson

For further information, please contact

Unipub forlag – Oslo Academic Press
Phone: + 47 22 85 33 00
Fax: +47 22 85 30 39
E-mail: post@unipub.no

You may order this publication at www.akademika.no

No portion of this book may be copied in violation of copyright law or contrary to agreements with KOPINOR, the interest group for rights holders of creative works in Norway. Any form of unauthorised copying establishes a liability to compensation and confiscation, and is punishable by fine or imprisonment.

Cover and layout by Unipub forlag – Oslo Academic Press

Printed in Norway by AiT e-dit

*Unipub AS is a subsidiary company of Akademika AS,
owned by The Foundation for Student Life in Oslo.*

Navn og begreper fra gresk og latin til norsk

Jon W. Iddeng

Konvensjoner og språkutvikling

Det er ikke bare, bare å gjengi antikke begreper, person- og stedsnavn på norsk; dette er noe mange skribenter, studenter og også etablerte forskere bakser med. Ulike moderne språk har ulike konvensjoner for dette, noen mer fasttømret enn andre. På engelsk har man stort sett tviholdt på den latinske skrivemåten, også for greske navn (Cleisthenes, Plato og Herodotus), selv om en del forskere i det siste har begynt med mer gresk skrivemåte. Unntakene fra den latinske skrivemåten har vi dog en del av på engelsk: for etablerte helter, betydningsfulle historiske aktører og forfattere, og for stedsnavn som har levd videre med angliserte navn. Således kan vi stadig lese om St. Paul, John, Aristotle, Mark Anthony, Pompey, Terence, Livy, Virgil, Rome, Thebes. De romanske språkene har også bevart den latinske skrivemåten, men i tråd med egen moderne konvensjonell rettskriving, så her føles noen ganger navndringen større for oss nordboere. Cicero, Statius og Hadrianus heter f.eks. henholdsvis Cicéron, Stace og Hadrien på fransk, og Cicerone, Stazio og Adriano på italiensk. Men vi skal ikke oppholde oss med hva alle andre gjør der ute i den store verden, men gjennomgå og komme med noen råd om norsk praksis. Et problem er imidlertid at man lett ukritisk overtar engelsk stavemåte fordi man leser det så ofte.

Avkortede navn vs. hele originalen

Skikken med å avkorte greske og latinske navn – hvor man har følt at kasusendelsene (-i)us/-i)os og -is/-es) ikke har vært så viktige for navnet – har vi også på norsk. Man kan lese om bl.a. Milet, Bysants, Homer, Herodot, Thukydid, Vergil, Sveton, Martial, Hadrian, Konstantin og Aleksander på norsk. Dette er etablerte konvensjoner på norsk, og noe man kan velge å fortsette med, men man kan selvsagt også velge

å skrive Miletos, Byzantion, Homeros, Herodotos, Thukydides, Vergilius, Suetonius, Martialis, Hadrianus, Constantinus og Alexandros, slik noen også foretrekker (begge variantene vil dere også finne i denne boka). Den sistnevnte måten er den minst utbredte, men har muligvis mest vind i seilene, for det føles noe gammelmodig nå å skrive Mark Aurel og Polyb, snarere enn Marcus Aurelius og Polybios. Når det kommer til mindre kjente navn og steder, bruker vi alltid den originale skrivemåten, fullt ut; så er du i tvil: hold deg til originalstavemåten.

Det siste er vel og bra når det kommer til latin, men det er jo ikke til å komme bort fra at gresk blir skrevet med andre bokstaver enn våre og dette volder oss noen problemer. Dette skal vi snart vende tilbake til, men først si noe om romerske begreper i norsk språkdrakt.

Latinske begreper på norsk

Vi har så langt fremholdt at egennavn bør skrives som på latin (eventuelt i en konvensjonell norsk versjon). Noe av det samme kan vi si om uttrykk og begreper. En rekke ord fra latin er i bruk i vårt daglige språk, enten det nå betyr det samme eller noe delvis annet, som plebeier, stipend, auditorium osv. Men det er også en del spesialuttrykk og historisk viktige begreper som er omskrevet til norsk etter visse konvensjoner. Her er særlig de «unorske» bokstavene c, q, x og ae er erstattet med k eller s, k, ks og e. Noen eksempler: patriser (*patricius*), prinsipatet (*principatus*), kvasi (*quasi*), eksil (*exilium*) og prefekt (*praefectus*). Det er en dårlig idé å gjeninnføre de originale latinske bokstavene i disse ordene. Det er imidlertid spesielle fenomener og institusjoner det i flere sammenhenger kan være greit å beholde i sin latinske original i full form, da begrepet på norsk etter hvert kan ha en noe annen betydning. Man kan altså eksempelvis skrive *auctoritas*, *quaestor* og *collegium* (for å hindre at man blander med eventuelle andre norske betydninger av ordene autoritet, kvestor og kollegium).

Hva så med ord og begreper som ikke tradisjonelt er blitt fornorsket? Man kan fortsette å omskrive et latinuttrykk til norsk etter samme kutymen med å erstatte disse bokstavene, og det går helt fint å skrive om ekverne (*Aequi*) og hernikerne (*Hernicii*), to folkeslag som romerne sloss mot i den tidlige republikken. Kenturie-forsamlingen går også bra, selv om varianten med c har norsk presedens. Men en rekke begreper er det rett og slett ikke særlig formålstjenelig å forsøke å fornorske: *civitas*, *concordia*, *princeps*, *haruspex*. Her gjelder det altså noen få konvensjoner, og ut over det Gefühl og en viss konsistens. Så greit er det ikke med gresk.

Gresk på norsk

På norsk har man stort sett fulgt den tradisjonelle latinske stavemåten for gresk, men med unntak for de bokstaver og bokstavkombinasjoner som ikke er naturlige på norsk. Vi kan derfor begynne med å sette opp noen overordnede regler:

-os, ikke -us (gjengir -ος). På norsk velger vi konsekvent å gjengi gresk *omikron* med *o*, også i alle suffikser. Vi skriver altså Dionysos og Kypros, ikke Dionysus eller Cyprus. Og vi holder oss til den greske nominativendelsen **-on**, som i Solon, Platon og Strabon, og ikke den latinske/engelske *-o* (Plato, Strabo). Når vi skriver om greske forhold, bruker vi dessuten den greske neutrumendelsen **-on**, og ikke latinsk *-um*: symposion og stadion, ikke symposium og stadium.

F/f, ikke ph (gjengir fi: Φ, φ). Selv om man mener at den greske *fi* i klassisk attisk ikke ble uttalt som en *f*, er det dagens konvensjon å uttale den slik, og derfor skriver vi alltid på norsk *fyle* ikke *phyle*, *Fokis* ikke *Phocis*, og *Afrodite* ikke *Aphrodite*.

K/k, ikke c (gjengir kappā: Κ, κ). Vi skriver *Kimon*, *Sokrates*, *Perikles*, *Makedonia* og *Kos*; ikke *Cimon*, *Socrates*, *Pericles*, *Macedon* og *Cos*. Men det hele blir straks litt mer komplisert når vi kommer til gresk *chī* (Χ, χ), da uttalen her konvensjonelt ligger opp mot norsk *kj* (som i *kjede* og *kylling*, for dem som stadig behersker det). Dette er det ingen tradisjon for å skrive. Her kan man på norsk velge å bruke *k*, men da signaliseres ingen forskjell fra *kappa* (og uttalen vil bli som i norsk *Kine*, ikke *Kina*): *Arkimedes*, *Plutark(os)*, *Kios*, og *Kaironeia*. Det er derfor mest vanlig å beholde *ch* på norsk, og skrive *Archimedes*, *Plutarchos*, *Chios* og *Chaironeia*, mens noen også velger *kh* (*Arkhimedes*, *Khios*). Her gjelder det framfor noe å være konsekvent, selv om det finnes åpenbare veletablerte unntak som *Kristus*.

Ks, ikke x (gjengir ksi: Ξ, ξ) i begreper. *X* brukes lite på norsk, og i alle begrep og uttrykk erstatter vi med *ks*, som i *falanks* og *paradoks*. Når det kommer til egenavn, derimot, har *x*-en holdt seg godt på norsk, og vi skriver stadig *Naxos*, *Xerxes*, *Xenofon*, og *Ajax*. Det finnes dog noen unntak: *Fugl Fønix* er så etablert på norsk, det samme er *Aleksander*, at her er *ks* mer vanlig en *x*.

Både th og t er gangbart for å gjengi theta: Θ, θ. *Theta* er egentlig en aspirert *t*, men *th* er ingen typisk norsk bokstavkombinasjon og *h*-en indikerer ingen lydforandring på norsk og framstår som stum. Den er da også falt bort i vanlige ord og uttrykk som *teater* og *bibliotek*. I samnorskens glansperiode fjernet man derfor alle *h*-ene i gjengivelsen også av navn originalt skrevet med *theta*, og skrev *Aten*, *Korint*, *Teben*,

Kleistenes, Tukydidēs osv. Dette kan man selvsagt holde seg til, men i antikkmiljøet har dette ikke slått særlig godt an, og th-skrivemåten er nok den klart mest framtreddende (så der engelskmenn skriver th, kan vi gjøre det samme). Men her som ellers, gjelder det altså å være konsekvent.

Ai, ikke ae (gjengir diftongen αι). Våre danske venner er nok glade i æ, men på norsk gjengir vi normalt ikke gresk med æ eller ae. Vi skriver Plataiai, ikke Plataæ eller Plataea(e), og vi skriver Aischylos (evnt. Aiskylos, Aiskhylos), ikke Aeschylus. Noen ganger er imidlertid ord og navn såpass velbrukt at diftongen mer eller mindre er visket ut, og da gjengir vi gjerne αι med e, som i Egypt, Egina og Esop.

Ei, ikke i (gjengir diftongen ει). Vi skriver Dareios, ikke Darius.

Oi eller ø, ikke oe (gjengir diftongen οι). Når vi gjengir greske begreper og mindre kjente navn, bruker vi normalt *oi*, som i perioik, metoik og Oinone, mens det er mest vanlig å bruke ø i veletablerte betegnelser og navn: fønikerne, Føniks, Ødipus og Krösus.

Hva med når grekerne ble romere?

Et problem med disse konvensjonene som skiller gresk og latinsk stavemåte er at romerne erobret Hellas og gresk kultur. Dermed ble etter hvert også grekere romere og greske byer og landskap en del av Romerriket, og dermed er latinske skrivemåter mer berettiget. De greske bystatene som steg for steg ble tvunget inn som romersk forbundsfeller i sør-Italia, skriver vi stort sett alltid med latinsk skrivemåte. Tarentum heter det gjennomgående på norsk, men vi tviholder på Pergamon, som tilfalt romerne knapt 150 år seinere. Videre: Når romerne la Korinth(os) i grus og bygget opp en ny by, heter den da stadig Korinth, eller snarere Corinthus? Når stort sett hele det østlige middelhavet var gjort om til romerske provinser og Caesar beseiret Pompeius, skjedde det i slaget ved Farsalos eller Pharsalus? Og når Augustus vant over Marcus Antonius og Kleopatra, skjedde det ved Aktion eller Actium? Til dette finnes det ikke noe entydig svar. Noen velger å omtale alle navn i det greskspråklige område med gresk stavemåte uansett, andre går over til latinske termer når disse faller inn som romerske provinser. Det er fint om man klarer å være konsekvent, og redegjør for sine valg. Jeg vil nok anbefale å holde på det vi nå har etablert som gresk stavemåte også etter at romerne tok kontroll, også fordi gresk fortsatt var administrasjonsspråk for Romerriket i øst.

Noe hodebry kan kanskje også personer og forfattere volde. Et eksempel kan være Diokles fra Dalmatia, som ble til keiser Diocletian(us), eller skal vi kalle ham Diocles også i tida før han ble keiser? Det finnes intet fasitsvar. Greske forfattere fra romersk tid blir stort sett stadig skrevet med gresk skrivemåte på norsk. Vi skriver Strabon, Diodoros, Longinos, Plutarchos, Epiktet(os) og Eusebios; vi kan kanskje vakle litt når det kommer til storheter inngrodd i Roma, som Josefus/Josephus (vel aldri Josefos) og Polybios/Polybius. Noen få blir i den grad assosiert med det romerske eller står hoffet nært, at man velger å beholde den latinske skrivemåten. Ingen ville finne på å skrive Sextus Julius Africanus annerledes, selv om han kom fra Levanten og skrev gresk. Jeg har heller aldri sett noen skrive Dion Kassios istedenfor Dio Cassius – hvem blir den første?